

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 323.2

А. І. ПОГОРЕЛОВА

ГРОМАДЯНСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА І ПОЛІТИКА: СТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР ВЗАЄМОВПЛИВУ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Йдеться про взаємозалежність громадянської правосвідомості, правової культури і стратегічних орієнтирів української політики в сучасних умовах. Розкривається концептуальне значення питань соціальної справедливості для успіху демократичних реформ в Україні.

Ключові слова: *правова культура, ефективне законодавство, ефективна політика, соціальна справедливість, держава, громадянське суспільство.*

Погорелова А. И. Гражданская правовая культура и политика: стратегическое измерение взаимовлияния в украинских реалиях

Освещается взаимозависимость гражданского правосознания, правовой культуры и стратегических ориентиров украинской политики в современных условиях. Раскрывается концептуальное значение вопросов социальной справедливости для успеха демократических реформ в Украине.

Ключевые слова: *правова культура, ефективне законодавство, ефективна політика, соціальна справедливість, государство, гражданское общество.*

Pogoryelova Alla. Civil legal culture and politics: strategic dimension of reciprocal influences in Ukrainian reality

The article refers to the reciprocal influences of civil legal awareness, legal culture and strategic orientation of Ukrainian politics in terms of current circumstances. The article reveals the conceptual meaning of social justice for the success of democratic reforms in Ukraine.

Key words: *legal culture, effective legislation, effective politics, social justice, State, civil society.*

У XXI ст. доленосного сенсу, на наш погляд, набирає розуміння політики як науки і мистецтва жити разом, усвідомлення простої і в той же час складної істини, яка полягає в тому, що ефективною у стратегічному вимірі може бути лише неконфронтаційна політика.

Шлях від забезпечення ефективної законотворчої роботи і ефективного законодавства до ефективної політики неможливо пройти поза високою правовою культурою і поза культурою парламентаризму, поза конструктивною діалектичною взаємодією держави і суспільства, поза віднаходження справді державних людей та механізмів їхнього просування до влади, поза формуванням відповідальної еліти із високим інтелектуально-моральним, культурним рівнем, стратегічним мисленням. І якщо латинське слово *cultura* означає обробку, виховання, освіту, облагородження, то зрозуміло, що поняття культура фіксує якісну відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, а також істотну своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах історичного розвитку, в межах певних епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільнот. Культура характеризує також особливості свідомості, поведінки, діяльності людей у конкретних сферах життя суспільства — культура праці, спілкування, побуту, права, політична культура.

Найпершою умовою демократичності суспільства є демократична настроєність громадянства, відповідний рівень правосвідомості і правової культури. Демократія — ці дії культурних людей, це духовний стан людей, характер їхніх уявлень про самих себе, про свої права, можливості та обов'язки. Якщо завдання організації мирного і справедливого співжиття людей на землі є завданням права і правосвідомості, то кризові явища (війни, революції, гострі конфлікти) свідчать про певну хворобу правосвідомості. Адже обмежений, вузь-

кий світогляд людини визначає її погляд на світ в цілому, визначає її поведінку; нерозвинений смак обумовлює відповідний естетичний вибір; задушене сумління лише інколи пробивається, а викривлена правосвідомість спотворює відносини людей¹.

Слід підкреслити, що громадянське суспільство є одночасно і носієм правової культури, і суб'єктом правотворчості в сучасній демократичній державі, від якого має залежати і стан законодавства, і стан практичної реалізації права в діяльності органів державної влади, включно з формами і змістом законотворчої роботи і відповідно законодавчої роботи в парламенті. Але на жаль, в період демократичної трансформації в Україні ми можемо говорити лише про певну перверсивну форму правової свідомості, правової культури. Тобто коли поєднуються елементи правової обізнаності із суцільною зневагою до політичних і правових інститутів з боку окремих громадян, і такої ж зневаги з боку держави до забезпечення прав і свобод населення. Такий перверсивний (викривлений) тип правової культури ускладнює і навіть унеможлиблює реалізацію таких функцій правової культури як праворегулятивна, ціннісно-нормативна та правосоціалізаційна функції².

Виходячи з того, що демократія сприймається позитивно тоді, коли вона асоціюється із поступовим рухом від бідності широких верств населення до благополуччя, із справедливими діями влади, слід ставити питання про необхідність помітного внесення моральної проблематики і моральної наповненості в політичні дії, політичні відносини. І хоча справедливість як цінність різні політичні сили і в різні історичні часи трактують по-різному, важко заперечити її велике значення для формування активного ставлення людини до політики.

Водночас, як підкреслюють вітчизняні політологи³, діяти посправедливості означає діяти правомірно, відповідно до всезагальних вимог права, адже справедливість походить від латинського терміна *justitia* і означає правильність, імперативність і необхідність правового начала. Спираючись на існуючі в суспільних науках підходи, вони визначають справедливість, виходячи із сучасної правової точки зору, як внутрішню властивість і якість права; як нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у соціально-політичній і правовій свідомості людей; як соціальну цінність, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система права.

В останні роки в Україні спостерігається не лише збереження, але й поглиблення нерівності, що супроводжується соціальними диспропорціями, гальмує задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Стає все більш зрозумілим, що, шукаючи шляхи досягнення соціальної справедливості, ми маємо переглядати ряд економічних пріоритетів, які визначають прийняття політичних рішень.

Зазначимо, що об'єктивна природа держави визначається її найвищою метою, її єдиним і незмінним завданням, яке можна визначити як захист і організацію духовного життя людей, що належать до даного політичного союзу.

Захист полягає у забезпеченні всьому народу і кожному індивідууму його природного права на самобутнє визначення себе в житті, тобто права на життя і при тому на достойне життя, зовні вільне і внутрішньо самостійне. Організація такого співжиття людей, і при цьому на основах права і влади, складає ту політичну мету, якій служить держава. Основна природа цієї мети, тобто те, що робить її політичною, полягає в її єдності і спільності для всіх громадян. Державний лад за такого підходу буде тим досконалішим, чим буде вищим і сильнішим рівень правосвідомості в країні.

У будь-якій державі і в умовах будь-якого ладу влада має належати кращим людям, які розуміються, зокрема, на значенні справедливості. Проблеми соціальної справедливості в сучасному житті набувають все більшої ваги і в теоретичному, і в практичному сенсі. Досягнення соціальної справедливості сьогодні не випадково є центральною науковою проблемою зарубіжної науки, а домінуюча політична ідея всіх сучасних західних концепцій справедливого соціального устрою — це ідея рівності, яка розглядається як рівність шансів.

Досягнення соціальної справедливості можливе, на наше переконання, лише на шляху долаття недооцінки в державі стратегічного мислення, стратегічного планування, із усвідомленням небезпечних викликів, пов'язаних із глобалізмом. Коли поле соціальних домагань з одного боку нібито вирівнюється за стандартами високорозвинених країн, а з іншого — відповідні можливості для значної кількості людей в світі відсутні, виникає значна напруга руйнівного характеру, про що свідчать, зокрема, мільйони біженців до Європи, витік висококваліфікованої робочої сили, в т. ч. з України. Справедливо під-

мічено, що результатом розриву між фактичною і референтною приналежністю до професії, до соціальної групи є розчарування, втрата сенсу життя, а далі — покинута земля, покинута професія, яка колись викликала ентузіазм, покинута батьківщина⁴. Якщо національна еліта буде бачити референтну групу лише в обличчі Заходу, годі розраховувати на успіхи національної економіки. Громадяни України всупереч всім маніпулятивним технологіям все більше розуміють, що слід «будувати Європу в Україні», орієнтуватися на розвиток власної держави власними силами. На шляху до європейської інтеграції маємо у відповідності з Франковою наукою усвідомлювати й утверджувати свою рівнозначність і рівноправність у всіх взаєминах з іншими державними народами.

За умов глобалізації зростає відповідальність національних еліт за те, щоб не збитися на сучасну компрадорську політику, не капітулювати, перш за все, в галузі культури. Адже відстороненість від досвіду батьків, від національної традиції, від попередніх соціальних досягнень країни, захоплення єдиними стандартами суспільств споживання, концентрація в руках владної верхівки не лише багатства й влади, але й їхнє зачарування престижем, блиском сучасної прозахідної глобалізації неминуче веде до втрат політичного характеру. Розповсюджуються специфічні практики у стосунках еліти і суспільства, поширюються різноманітні маніпулятивні технології, які утягують маси в наслідування сумнівним зразкам поведінки.

Ми поділяємо думку тих науковців, які переконливо доводять, що в період становлення «постіндустріального» суспільства формуються соціальні протиріччя, які за своєю комплексністю цілком можуть перевершити всі колишні типи соціального протистояння. Вони вважають, що конфлікт, заснований на відмінності систем світоглядів і цінностей, може породжувати більше проблем, ніж економічне протистояння колишніх епох. Що найважливішим завданням у ХХІ ст. є не встановлення якогось нового глобального порядку, а формування, розвиток, підтримка якісно нової соціальної системи в рамках розвиненого світу, розвиток людських здібностей як основного ресурсу цього нового часу, виховання в зазначеному дусі нових поколінь⁵.

Доречно згадати, що Шарль Монтеск'є зазначав, що «жодне правління не потребує такою мірою допомоги виховання як респуб-

ліканське правління...», що «закони виховання повинні бути різними для кожного виду правління...», що в республіках їхнім предметом буде добродесність. Політичну добродесність він визначав «як любов до законів і вітчизни». Ця любов, яка потребує віддання постійної переваги суспільному благу перед особистим, лежить в основі всіх приватних чеснот», «ця любов набирає особливу силу в демократіях».

Для конструктивної політичної стратегії, на нашу думку, необхідні, зокрема, такі передумови: вміння і звичка аналізувати власний досвід, власні помилки, невдачі, прорахунки, сміливо виносити їх на публічне обговорення за участю науковців, експертів, активних громадян; відмова від наклеювання ярликів, грубих образ одне одного, від ставлення до опонентів як до ворогів, від недооцінки їхніх можливих контрдій, повага до особистості громадянина, виборця, політичного діяча; звичка шукати взаємовигідні рішення в т. ч. і з незручними зарубіжними сусідами по спільній планеті, що мало би свідчити про високу правову культуру, про високу культуру парламентаризму, як сучасну культуру політики.

Парламент покликаний стати тим інститутом, якому належить бути фундаментом інституціональної будівлі країни, якщо її розуміти як злагоджену нормативну систему, в якій норми і правила співіснують гармонійно, яка б позитивно впливала на життєві стратегії людей, відроджувала віру у колективні можливості суспільства, гальмувала розквіт егоїстичного індивідуалізму. Успішна реалізація такого призначення пов'язана з повагою до етичних імперативів, дотриманням депутатами кодексу етичної поведінки.

Доля демократичних трансформацій в країні вирішальною мірою залежить від націленості всіх гілок влади і в першу чергу парламенту, кожного його комітету на систематичну взаємодію із структурами громадянського суспільства, досягнення розумних компромісів у середовищі як влади, так і різних соціальних верств, вміння приймати консенсусні рішення. Саме культура здатна приносити в суспільство стабільність і наступність, без яких не може успішно відбуватися процес розвитку, вона позначається на характері не лише парламентських дебатів, але й всіх видів лобіювання, медійних акцій, поведінці громадян різного віку. Зростає значення інтелектуально-моральної домінанти як владної еліти, так і її партнерів з боку структур громадянського суспільства.

Особливого значення набуває здатність парламенту конструювати консенсусні соціальні відносини через законотворчу діяльність, що ґрунтується на практиці демократичного розвитку, доланні розриву політики і моралі.

У контексті законотворчої діяльності парламенту потребують особливої уваги ті законопроекти, які спрямовані на скорочення дефіциту солідарності й співчуття в суспільстві, обмеження і врівноваження негативних індивідуалістичних проявів, які заглушують аргументи в дискусіях, є небажаними нашаруваннями у національному житті України, ті закони, які позитивно впливають на психологічний клімат в суспільстві, не роз'єднують покоління, не збурюють людей.

Удосконалення роботи з формування сучасної громадянської правової культури, культури політики вимагає долання в сучасній Україні кричущої некомпетентності та безвідповідальності, активного залучення до зазначеного процесу в суспільстві висококваліфікованих фахівців, які здатні творчо працювати, в т.ч. у віці, що перевищує формальний пенсійний, передавати досвід молоді.

Політична стратегія вирішення українських проблем на базі демократичної правової культури — це налагодження взаємодії інтересів всіх соціальних груп за допомогою ресурсів влади, в першу чергу, кадрового ресурсу, за допомогою людей компетентних, чесних, сумлінних, по-справжньому державних. Це — забезпечення не руйнації корисних попередніх досягнень, а примноження потенціалу розвитку, це — не обмеження можливостей для його реалізації, для творчої праці, а їхнє розширення, це — утвердження порозуміння на противагу контрпродуктивної ненависті між людьми в ім'я загального блага.

1. *Ильин И. А.* Теория права и государства. Москва: Зерцало, 2003. 400 с.
2. *Гринюк Р. Ф.* Громадянське суспільство як носій правової культури і суб'єкт правотворчості в сучасній правовій державі // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 07 квітня 2008 р.). Київ: НДІ приватного права і підприємництва, 2008. С. 78–79.
3. *Горбатенко В. П., Горбатенко І. А.* // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 07 квітня 2008 р.). Київ: НДІ приватного права і підприємництва, 2008. С. 62–73.
4. *Панарин А. С.* Искушение глобализмом. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 416 с.
5. *Иноземцев В.* On modern inequality.

Социобиологическая природа противоречий XXI века / // Постчеловечество. Москва: Алгоритм, 2006. С. 10–73.

Pogoryelova Alla. Civil Legal Culture and Politics: Strategic Dimension of Reciprocal Influences in Ukrainian Reality

In the XXIst century, from our point of view, the understanding of politics as a science and art of living together, awareness of simple and at the same time complex truth, which is that effective (in terms of strategic dimension) can only be non-confrontational policy gains an earthshaking sense.

The way from the ensuring effective legislative work and efficient legislation to the effective policy can not be passed without a high level legal culture and culture of parliamentarianism, without a constructive dialectic interaction of state and society, without finding true state people and the mechanisms of their promotion to the power, as well as without the formation of a responsible elite with high intellectual, ethical and cultural level and strategic thinking. And if the Latin word *cultura* means adaptation, attitude development, education, refining, it is clear that the concept of culture fixes the qualitative difference between human vital activity and biological life forms, as well as the essential peculiarity of the historically specific forms of this life at different stages of historical development, within certain periods, socio-economic formations, ethnic and national communities. Culture also is one of the peculiar characteristics of consciousness, behaviour, activity of people in certain areas of society life – standards of labour, communication, way of life, legal and political culture.

First and foremost condition of any society's democratic nature is a democratic orientation of its citizenry, an appropriate level of legal awareness and legal culture. Democracy is the actions of cultural people; it is an inner world of the people, the nature of their ideas about themselves, about their rights, opportunities and responsibilities. If the task of a peaceful and just co-existence of people on the Earth is the task of law and legal awareness, then the crisis situations (wars, revolutions, bitter quarrels) indicate a certain legal awareness "disease". Nevertheless one's limited, narrow views defines one's view of the world as a whole, determines one's behavior; undeveloped taste determines appropriate aesthetic choice; crushed conscience only occasionally forces its way and distorted legal awareness distorts relationships between the persons.

It should be emphasized that civil society is simultaneously the bearer of legal culture, and the subject of law-making in the modern democratic state, which must depend on both – the legislation itself and its implementation in the state bodies' activity, including the form and the content of law-making work and the legislative activity of the parliament respectively. But unfortunately, in terms of democratic transformations in Ukraine, we can only speak of a perverse form of legal awareness and legal culture. That is, when we have a combination of legal awareness elements and continuous disregard for political and legal institutions by certain citizens, and the same neglect by the state in ensuring the rights and freedoms of the people. This perverse (distorted) type of legal culture makes it difficult or even impossible to fulfil such legal culture functions as law-regulation, value-regulation and law-socialization.

Based on the fact that democracy is perceived positively when it is associated with a gradual movement from poverty to the general public welfare, with just power's actions, we should question the need for making significant moral problems and moral filling in political actions and political relations. Although the justice (equity) as a value has been interpreted differently by different political parties and in different historical periods, it is hard to deny its importance for the formation of an active person's attitude to the politics.

Recently in Ukraine one can see not only continuance, but also deepening of the inequality accompanied by social disparities, inhibits meeting of the individual and social needs. It is becoming increasingly clear that, while seeking ways of achieving social justice, we have to review a number of economic priorities that determine political decision-making process.

The political strategy of Ukrainian problems' solution based on Ukrainian democratic legal culture lies in establishing of interests' interaction of all social groups using power resources, primarily human resources, by competent, fair, honest, truly public people. This consists not in destruction of useful previous achievements, but in development potential augmentation, not in limiting possibilities for its realisation and creative work, but in their expansion; this lies in strengthening of understanding as a counter to counterproductive hatred among the people for the sake of common weal.

Key words: legal culture, effective legislation, effective politics, social justice, State, civil society.

УДК329 (NPD)

М. І. ГРИМСЬКА

ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРІЇ КРАЙНІХ ПРАВІХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПІСЛЯВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ НІМЕЧЧИНІ)

Розглянуто становлення крайніх правих політичних партій у Німеччині після II світової війни. Виокремлено основні етапи їх розвитку і охарактеризовано кожен з них. Висвітлено становлення Націонал-демократичної партії Німеччини та її ідеологічні засади. Визначено місце НДПН у партійно-політичній системі сучасної Німеччини і доведено, що її вплив на політичний порядок денний лише зростатиме.

Ключові слова: ідеологія, політичні партії, крайні праві політичні партії, Німеччина, Націонал-демократична партія Німеччини.

© ГРИМСЬКА Марта Ігорівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка